

ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ВПЛИВОМ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ ПОКАРАННЯ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

COMMITTING A CRIMINAL OFFENCE UNDER THE INFLUENCE OF STRONG EMOTIONAL DISTRESS AS A CIRCUMSTANCE MITIGATING THE PUNISHMENT: MAIN TRENDS IN COURT PRACTICE

Загиней-Заболотенко З.А., д.ю.н., професор,
в.о. завідувача відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Статтю присвячено розгляду проблеми врахування при призначенні покарання сильного душевного хвилювання як обставини, що його пом'якшує. Формулювання пункту 7 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу України істотно змінено та оцінні поняття, що описують протиправну поведінку потерпілого як причину виникнення стану сильного душевного хвилювання, а саме «неправомірні дії», «аморальні дії» на більш визначені поняття («жорстоке поводження», «поводження, що принижує честь і гідність особи», «системний характер такого поводження»). Вказана обставина бралася до уваги виключно у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (статті 125, 126, 115 Кримінального кодексу України тощо). І лише в одному випадку судом вирішувалося питання про врахування цієї обставини у кримінальному провадженні за частиною 1 статті 296 цього Кодексу (хуліганство). На підставі аналізу судової практики та наукових джерел зроблено висновки, що визначальним для врахування при призначенні покарання обставини, передбаченої пунктом 7 частини 1 статті 66 Кримінального кодексу України, та таким, що підлягає доведенню, є встановлення причин виникнення в засудженого стану сильного душевного хвилювання, зазначених в цьому пункті, а стан сильного душевного хвилювання може виникнути лише в певних часових межах (до початку вчинення злочину або до його закінчення), а також повинен характеризуватися такою якісною властивістю, як раптовість виникнення відповідного стану. Протиправна ж поведінка потерпілого, яка зумовлює виникнення такого стану, може бути спрямована як на потерпілого, так і на інших осіб (передусім близьких потерпілому). Вказівка на системність поводження з боку потерпілого у пункті 7 частини 1 статті 66 Кримінального Кодексу України не є тотожною систематичності, а тому під час вирішення питання про наявність відповідної складової цієї обставини, що пом'якшує покарання, суд повинен не лише встановити багаторазовість дій потерпілого, а й внутрішній зв'язок між такими діями.

Ключові слова: стан сильного душевного хвилювання, призначення покарання, загальні засади призначення покарання, обставина, яка пом'якшує покарання, вирок суду, кримінальне правопорушення, покарання, кримінальне провадження, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, жорстоке поводження.

The article is devoted to the issue of taking into account strong emotional distress as a mitigating circumstance when imposing punishment. The wording of paragraph 7 of part 1 of Article 66 of the Criminal Code of Ukraine has been significantly changed and the concepts describing the victim's unlawful behavior as the cause of the state of intense emotional distress, namely, "unlawful actions", "immoral actions", have been replaced with more defined concepts ("cruel treatment", "treatment degrading the honour and dignity of a person", "systemic nature of such treatment"). This circumstance was taken into account exclusively in criminal proceedings on criminal offences against human life and health (Articles 125, 126, 115 of the Criminal Code of Ukraine, etc.). In only one case did the court decide to take this circumstance into account in criminal proceedings under Article 296(1) of the Code (hooliganism). Based on the analysis of case law and scientific sources, the author concludes that the determining factor for taking into account the circumstance provided for in paragraph 7 of Part 1 of Article 66 of the Criminal Code of Ukraine when imposing punishment and subject to proof is to establish the reasons for the convicted person's state of extreme emotional distress referred to in this paragraph, and the state of extreme emotional distress can occur only within certain time limits (before the commission of the crime or before its completion), and must also be characterised by such a qualitative property, The unlawful behavior of the victim, which causes the emergence of such a state, may be directed both at the victim and at other persons (primarily those close to the victim). The indication of systematic behavior on the part of the victim in Article 66(1)(7) of the Criminal Code of Ukraine is not identical to systematicity, and therefore, when deciding on the existence of the relevant component of this mitigating circumstance, the court must not only establish the repeatedness of the victim's actions, but also the internal connection between such actions.

Key words: state of extreme emotional distress, sentencing, general principles of sentencing, mitigating circumstance, court verdict, criminal offence, punishment, criminal proceedings, criminal offences against life and health of a person, cruel treatment.

Постановка проблеми. У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) передбачається ціла низка статей як Загальної, так і Особливої частини, які містять вказівку на необхідність урахування як під час кваліфікації, так і під час призначення покарання стану сильного душевного хвилювання, в якому перебуває особа під час вчинення кримінального правопорушення чи іншої протиправної поведінки, яка має кримінально-правове значення. Йдеться про ч. 6 ст. 36, ч. 3 ст. 39, п. 7 ч. 1 ст. 66, статті 116, 123 КК. Зокрема, у п. 7 ч. 1 ст. 66 цього кодексу передбачено таку обставину, що пом'якшує покарання, як вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого.

У кожному з перерахованих випадків стан сильного душевного хвилювання характеризується спільними ознаками. Водночас він має різне кримінально-правове значення. Наприклад, у разі, якщо через сильне душевне хви-

лювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, особа не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту, то вона не підлягає кримінальній відповідальності (ч. 6 ст. 36 КК). Якщо особа в стані сильного душевного хвилювання вчинила умисне вбивство, то вчинене нею кримінальне правопорушення слід визнавати «привілейованим» (вчиненням за наявності пом'якшуючих / привілейованих ознак), яке на етапі диференціації кримінальної відповідальності передбачено в самостійній статті 116 Особливої частини КК, що є менш небезпечним, аніж умисне вбивство, вчинене без кваліфікуючих та пом'якшуючих ознак (ч. 1 ст. 115 КК). В усіх інших випадках, коли кримінальне правопорушення вчинене особою в стані сильного душевного хвилювання, за умов визначених у КК, ця обставина враховується судом під час призначення покарання як обставина, що його пом'якшує (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблеми впливу стану сильного душевного

хвилювання на кримінальну відповідальність особи присвячено наукові праці О. В. Авраменка, Г. М. Андрусак, А. В. Байлова, В. М. Бурдіна, Р. В. Вереші, О. М. Короленка, Т. Д. Лисько, В. О. Павлова, В. О. Шуляра та інших. Проте у працях небагатьох вчених висвітлюється питання підходів у судовій практиці щодо врахування під час призначення покарання такої обставини, що пом'якшує покарання, як вчинення кримінального правопорушення в стані сильного душевного хвилювання.

Метою статті є встановлення основних підходів у судовій практиці стосовно такої обставини, що пом'якшує покарання, як вчинення кримінального правопорушення в стані сильного душевного хвилювання.

Виклад основного матеріалу. Під час призначення покарання, окрім інших загальних засад призначення покарання (ст. 65 КК), повинен урахувати обставини, що пом'якшують покарання, невичерпний перелік яких закріплено у ст. 66 КК. Так, згідно з п. 7 ч. 1 цієї статті однією з таких обставин є вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. В інших статтях КК відповідний стан особи описується по-різному.

У ч. 4 ст. 36, ч. 3 ст. 39, як і в п. 7 ч. 1 ст. 66 цього Кодексу йдеться про сильне душевне хвилювання, тоді як у статтях 116, 123 КК передбачено вчинення кримінальних правопорушення не під впливом сильного душевного хвилювання, а в стані сильного душевного хвилювання. Різниця є й причини виникнення сильного душевного хвилювання / стану сильного душевного хвилювання, що описані у вказаних статтях. Ними законодавець визнає: суспільно небезпечне посягання (ч. 4 ст. 36 КК), небезпека, що загрожувала (ч. 3 ст. 39 КК), жорстоке поведінням, або таке, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого (п. 7 ч. 1 ст. 66, статті 116, 123 КК).

Таким чином, стан сильного душевного хвилювання типово описаний, з одного боку, в ч. 4 ст. 36 та в ч. 3 ст. 39 КК, а з іншого – в п. 7 ч. 1 ст. 66, статтях 116, 123 цього Кодексу). В другому випадку формулювання відповідної обставини з використанням терміна «стан» є більш виваженим, оскільки саме по собі сильне душевне хвилювання є емоцією, емоційним процесом, який у зв'язку з певними обставинами психологічного характеру викликає відповідний стан – стан сильного душевного хвилювання, який власне й має кримінально-правове значення.

Пункт 7 ч. 1 ст. 77, як і статті 116, 123 КК, були викладені в новій редакції Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII, який набрав чинності 11.01.2019 [1]. В пояснювальній записці до відповідного законопроекту не міститься пояснень саме такого законодавчого кроку, а тому наміри викласти саме в такій редакції відповідну обставину, що пом'якшує покарання, залишаються нез'ясованими. Водночас у Висновку ГНЕУ апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України вказано, що така пропозиція змінити п. 7 ч. 1 ст. 66 КК є недостатньо обґрунтованою, оскільки наведене формулювання фактично звужує обсяг відповідної обставини, яка пом'якшує відповідальність особи (раніше чинна редакція п. 7 ч. 1 ст. 66 КК була такою: «будь-які неправомірні або аморальні дії потерпілого щодо особи, яка вчинила злочин») [2].

Отже, у раніше чинній редакції п. 7 ч. 1 ст. 66 КК обставиною, що пом'якшувала покарання, визнавалося «вчинення злочину під впливом сильного душевного

хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого». Звертаємо увагу на те, що законодавець, змінивши формулювання цієї обставини, що пом'якшує покарання, насправді звузив надто широкі межі цієї ж обставини в попередній редакції, оскільки замість оцінних понять «неправомірні дії» та «аморальні дії» потерпілого, що є причиною виникнення стану сильного душевного хвилювання використав більшою мірою визначені терміни, а саме «жорстоке поведіння, або таке, що принижує честь і гідність особи, а також системний характер такого поведіння з боку потерпілого».

Так, поняття «неправомірні дії потерпілого» розглядалися як діяння, які носять кримінально-протиправний характер або порушують норми інших галузей права, або «суспільно небезпечні діяння, які формально мають ознаки злочину, але не є такими внаслідок малозначності діяння, відсутності вини особи, що вчинила злочин (казус), неосудності особи або недосягнення нею віку, з якого настає кримінальна відповідальність [3, с. 87–88]. Аморальні дії, як зазначає О. В. Авраменко, «враховуючи оціночний характер понять моралі та аморальності, ... є неоднозначним». Під аморальними діяннями, відповідно, розуміються будь-які діяння, які суперечать визначеним у суспільстві нормам моралі, а до самих аморальних діянь цей науковець відносить «безпідставне звинувачення у вчиненні злочину чи аморального вчинку; принизливе ставлення до жінки; образа друзів, рідних, близьких винного; наруга над почуттями патріотизму, гордості, іншими почуттями особи; насміхання над фізичними вадами людини; подружня зрада, що має цинічний, демонстративний характер, та інші дії, які є образливими або носять характер знущання» [3, с. 90].

О. М. Короленко, мотивуючи свій підхід відсутністю судової практики застосування п. 7 ч. 2 ст. 66 КК, пропонує сформулювати цю обставину так: «вчинення злочину під впливом сильного стресу, гніву, страху або фрустрації, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого» [4, с. 172]. Тобто цей науковець скоригував саме формулювання стану сильного душевного хвилювання, залишивши незмінними причини, які можуть його викликати, у вигляді їх описання з використанням оцінної лексики, яка в цілому не відповідає принципу правової визначеності як одному з принципів кримінального права та складової верховенства права.

Звертаємо увагу на те, що згідно з правовою позицією Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладеною в постанові від 05.06.2023 у справі № 587/241/18, йдеться про те, що стан сильного душевного хвилювання, який є ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 116 КК, та який підлягає доказуванню в кримінальному провадженні, може мати прояв як фізіологічного афекту, так і інших емоційних станів, які є реакцією особи на жорстоке поведіння з боку потерпілого або поведіння, що принижує честь і гідність особи, у тому числі за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого, і досягли такого рівня впливу на свідомість і волю особи, що в момент вчинення умисного вбивства значно знижували її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними» [5]. Хоча ця позиція стосується ст. 116 КК, все ж з огляду на тотожність формулювання в цій частині цієї ознаки складу кримінального правопорушення та відповідної обставини, що пом'якшує покарання в чинній редакції, вважаємо за доцільне використовувати таку правову позицію для тлумачення п. 7 ч. 1 ст. 66 КК.

Аналіз вироків, що набрали чинності, в яких судом при призначенні покарання враховувалася така обставина, що пом'якшує покарання, передбачена п. 7 ч. 1 ст. 66 КК (в ред. Закону України № 2227-VIII дає підстави зробити ряд висновків).

Мотивування судами першої інстанції свого рішення про те, чому саме враховується така обставина. Зазвичай таке мотивування відсутнє (наприклад, вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 05.08.2022 у справі № 373/923/22, Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 29.09.2023 у справі № 373/1370/23, Броварського міськрайонного суду Київської області від 19.06.2020 у справі № 361/4926/19).

Кримінальні провадження, в яких обставина, передбачена п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, враховувалася. Ця обставина враховувалася у вирокх по обвинуваченню особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 118 КК (вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 19.06.2020 у справі № 361/4926/19), ч. 1 ст. 121 КК (вироки Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 05.08.2022 у справі № 373/923/22, Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 29.09.2023 у справі № 373/1370/23).

Причина виникнення стану сильного душевного хвилювання, описана у вирокх так: образа з боку потерпілого (вироки Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 05.08.2022 у справі № 373/923/22), образа та побиття з боку потерпілого (вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 29.09.2023 у справі № 373/1370/23).

Також нами було проаналізовано й ті остаточні судові рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій, в яких або вирішувалося питання про обґрунтованість врахування під час призначення покарання засудженим обставини, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, або розглядалися апеляційні вимоги щодо неврахування судом першої інстанції при ухваленні вироку цієї обставини.

Так, Волинський апеляційний суд в ухвалі від 08.02.2024 у справі № 567/1199/22 відхилив апеляційні доводи захисника на вирок Острозького районного суду Рівненської області від 03.11.2023, яким особу засуджено за ч. 2 ст. 121 КК, про безпідставне неврахування доводів сторони захисту, що в момент спричинення тілесних ушкоджень засуджений перебував у сані сильного душевного хвилювання через приниження його як чоловіка з боку потерпілого та неврахування цієї обставини як такої, що пом'якшує покарання. В ухвалі апеляційного суду зазначено, що апеляційні доводи є голосливими та такими, що не ґрунтуються на матеріалах кримінального провадження [6]. Аналогічне рішення про відхилення апеляційних вимог засудженого у кримінальному провадженні за ч. 1 ст. 296 КК на вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 25.10.2023 у справі № 716/1006/23 було прийнято Чернівецьким апеляційним судом в ухвалі від 22.12.2023 [7].

Ухвалою Хмельницького апеляційного суду від 09.02.2023 у справі № 677/515/21 також було відхилено апеляційні вимоги як захисника, так і обвинуваченої на вирок Красилівського районного суду Хмельницької області від 23.11.2022, яким особу було засуджено за ч. 1 ст. 115 КК, про наявність в її діях обставини, що пом'якшує покарання, передбаченої п. 7 ч. 2 ст. 66 КК. Однак на відміну від розглянутих вище судових рішень, таке рішення суду апеляційної інстанції є достатньо мотивованим. Так, у своїй ухвалі суд послався на висновки судово-психіатричної експертизи, відповідно до яких обвинувачена на час вчинення злочину могла усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, а конфліктна ситуація між обвинуваченою та потерпілим не відповідає клінічній картині перебігу стану фізіологічного афекту чи іншого емоційного стану, який міг би суттєво вплинути на свідомість та діяльність людини; на показання експерта, в яких він засвідчив, що стиль життя потерпілого та обвинуваченої вказує на те, що вони часто вживали алкогольні напої, а сварки, які відбувалися між ними – це їх звичний,

буденний спосіб та стиль життя, а тому з урахуванням буденності за умов такої ж як і раніше буденної аналогічної ситуації не буває виключного стану [8].

Відмовляючи в задоволенні апеляційних вимог засудженої у кримінальному провадженні за ч. 1 ст. 125 КК, на вирок Червоноградського міського суду Львівської області від 13.09.2022, про безпідставне неврахування під час призначення покарання п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, Львівський апеляційний суд в ухвалі від 02.02.2023 у справі № 459/1973/21 вказав на таке. Перебування особи під впливом сильного душевного хвилювання передбачає, що у такої особи до початку вчинення злочину (або принаймні до його закінчення) раптово виник стан фізіологічного афекту, який був зумовлений систематичністю певних дій потерпілого, що мають багаторазовий характер. У ході дослідження матеріалів кримінального провадження наявність даних, які вказують на перебування обвинуваченої під час вчинення кримінального правопорушення у стані сильного душевного хвилювання апеляційним судом встановлено не було. При цьому самі дії потерпілої не були проявом жорстокої поведінки та не мали систематичного характеру, а тому не могли викликати стан сильного душевного хвилювання в обвинуваченої [9]. Аналогічне мотивування міститься і в ухвалі Чернігівського апеляційного суду від 24.05.2021 у справі № 734/975/20 [10].

Ухвалою Житомирського апеляційного суду від 22.03.2022 у справі № 274/6396/21 відмовлено в задоволенні апеляційної скарги захисника на вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 09.12.2021, яким чоловіка засуджено за ч. 1 ст. 115 КК, зокрема, з тих підстав, що вимоги апеляційної скарги стосовно безпідставного неврахування судом першої інстанції обставини, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, є необґрунтованими. Мотивуючи таке рішення, апеляційний суд наголосив, що відповідно до досліджених доказів (висновок судово-медичних експертів, даних протоколу огляду місця події, трупа) судом першої інстанції правильно зроблено висновок про те, що насильство до обвинуваченого з боку потерпілої не застосовувалось, на відміну від зворотного – у потерпілої виявлено значну кількість тілесних ушкоджень, які міг спричинити і спричинив обвинувачений. Системність і тим більше тяжкість образ з боку потерпілої жодним об'єктивним доказом не підтверджена, оскільки відповідно до показань всіх свідків і вбита, і обвинувачений зловживали спиртними напоями, вчиняли неправомірні дії один щодо одного, при чому тяжчі – саме з боку обвинуваченого. Наявність стану сильного душевного хвилювання жодним доказом не підтверджена та власне спростовується даними висновку комісії судових психіатрів [11].

Звернемо увагу й на окремі правові позиції ВС, які стосуються безпосередньо тлумачення змісту такої обставини, що передбачена у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК. ВС, залишаючи без змін вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 24.09.2020 та ухвалу Запорізького апеляційного суду від 04.02.2021 щодо особи, яка визнана винуватою та засуджена за ч. 1 ст. 115, ч. 1 ст. 121 КК, та відкидаючи касаційні доводи захисника про безпідставність неврахування обставини, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, сформулював таку правову позицію. Ключовим у застосуванні цієї обставини є констатація факту жорстокого поводження, що призвело до стану сильного душевного хвилювання. У розглядуваній справі місцевим судом встановлено, що потерпілий штовхнув обвинуваченого, який перебував в стані алкогольного сп'яніння, внаслідок чого той впав на холодильник, а тоді на землю. Однак у цьому провадженні раптова активна дія потерпілого у вигляді поштовху, яка була одномоментною, не може бути визнана жорстоким поводженням. Піднявшись, засуджений одразу ж спричинив потерпілому один удар ножем у живіт, тобто у життєво важливий орган. Після цього він спричинив

один удар ножем в область шиї потерпілого, від якого останній помер. Такий характер дій засудженого свідчить про усвідомлення, послідовність його дій, які полягали у спричиненні ударів ножем кільком потерпілим [12].

Таким чином, ВС підкреслив, що ключовим для врахування судом при призначенні покарання обвинуваченому п. 7 ч. 1 ст. 66 КК є правильне встановлення тих причин, які зумовлюють виникнення стану сильного душевного хвилювання, а саме жорстокого поводження, або поводження, що принижує честь і гідність особи, або такого поводження з боку потерпілого, що мало системний характер. Також ВС висноував, що жорстоким поводженням не може бути визнана раптова одномоментна, активна дія потерпілого у вигляді поштовху.

У постанові ВС від 23.01.2020 у справі № 648/3657/17 суд касаційної інстанції погодився з рішенням судів першої та апеляційної інстанцій, викладеному у вирокі Білозерського районного суду Херсонської області від 27.02.2019 та у вирокі Херсонського апеляційного суду від 11.07.2019, не враховувати під час призначення покарання особі, засудженій за ч. 1 ст. 125 та ч. 2 ст. 125 КК, обставини, передбаченої п. 7 ч. 2 ст. 66 цього Кодексу. ВС звернув увагу на те, що перебування особи під впливом сильного душевного хвилювання передбачає, що у такої особи до початку вчинення злочину (або принаймні до його закінчення) раптово виник стан фізіологічного афекту, який був зумовлений систематичністю певних дій потерпілого, що мають багаторазовий характер. В ході дослідження матеріалів кримінального провадження наявність даних, які вказують на перебування засудженого під час вчинення злочину у стані сильного душевного хвилювання судом встановлено не було. Цей факт також спростовується показаннями потерпілого та свідків, відповідно до яких злочин, передбачений ч. 2 ст. 125 КК засудженим вчинено не одразу, а через деякий час після зумовленої поведінки потерпілого. При цьому самі дії потерпілого не були проявом жорстокої поведінки, не спрямовані на приниження честі та гідності засудженого або його близьких та не мали систематичного характеру, а тому не могли викликати стан сильного душевного хвилювання [13].

Отже, ВС в цьому випадку також висноував, що важливого значення для констатації наявності обставини, передбаченої п. 7 ч. 2 ст. 66 КК, має встановлення причини виникнення стану сильного душевного хвилювання в обвинуваченого, яка чітко окреслена в цьому пункті. Якщо ця причина не встановлена, то п. 7 ч. 2 ст. 66 КК не може враховуватися при призначенні покарання цьому обвинуваченому. Водночас в цьому рішенні ВС веде мову про відсутність *систематичності* відповідного поводження з боку потерпілого, тоді як в цьому пункті йдеться про *системне* поводження. Вочевидь значення вказаних термінів різне, хоча їх зміст ні в КК, ні в законодавстві України не розкритий. На думку ВС, висловленій у цій постанові, систематичність поводження має місце у разі багаторазового вчинення відповідних дій потерпілим, що в цілому можна вважати виваженим. Однак не в контексті п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, в якій йдеться не про систематичність, а системність поводження. Тому суд, на наш погляд, для врахування цієї обставини при призначенні покарання повинен не лише встановити багаторазовість дій потерпілого, а й внутрішній зв'язок між такими багаторазовими діями.

Окрім того, ВС підкреслив, що стан сильного душевного хвилювання, попри відсутність такої вказівки у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, все ж може виникнути лише в певних часових межах, а саме до початку вчинення злочину або принаймні до його закінчення, а також повинен характеризуватися такою якісною властивістю, як раптовість виникнення. Знову ж таки, ця властивість

у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК не передбачена, однак вважаємо, що її обгрунтовано виокремлювати та необхідно встановлювати під час вирішення питання про її врахування під час призначення покарання.

Звертаємо увагу ще й на те, що в цьому рішенні ВС підкреслив, що дії потерпілого, які зумовлюють виникнення стану сильного душевного хвилювання, можуть бути спрямовані не лише безпосередньо на засуджених, а й на близьких засудженому осіб. Цим ВС підтвердив доктринальний підхід багатьох науковців, які вважають, що неправомірна поведінка потерпілого, яка зумовила виникнення стану сильного душевного хвилювання, може вчинятися не лише щодо засудженого. Наприклад, В. К. Гришук слушно зазначає, що протиправні або аморальні дії потерпілого (за вже нечинним формулюванням п. 7 ч. 1 ст. 66 КК) можуть бути спрямовані не лише проти самого винного, а й проти його рідних, близьких або інших осіб, суспільства, держави тощо [14, с. 160]. О. В. Авраменко вважає, що «хоча у чинній редакції п. 7 ч. 1 ст. 66 КК цього не зазначено, неправомірні або аморальні діяння, як причина виникнення стану сильного душевного хвилювання, можуть бути спрямовані як проти самого винного, так і проти його близьких, рідних, друзів або, навіть, і проти сторонніх осіб у присутності винного» [3, с. 89–90].

Висновки. Отже, виходячи з аналізу судової практики а також з наукової літератури стосовно розуміння такої обставини, що пом'якшує покарання, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, доходимо таких висновків:

1) формулювання п. 7 ч. 1 ст. 66 КК істотно змінено Законом України № 2227-VIII, яким оцінні поняття, що описують протиправну поведінку потерпілого як причину виникнення стану сильного душевного хвилювання, а саме «неправомірні дії», «аморальні дії» замінено на більш визначені поняття («жорстоке поводження», «поводження, що принижує честь і гідність особи», «системний характер такого поводження»), що в цілому слід вважати виправданим у контексті дотримання вимоги правової визначеності як складової принципу верховенства права;

2) обставина, передбачена в п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, попри відсутність конкретизації щодо характеру кримінальних впропоршень, у разі призначення покарання за вчинення яких вона може враховуватися, в усіх проаналізованих остаточних судових рішеннях бралася до уваги виключно у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (статті 125, 126, 115 КК та інші). І лише в одному випадку судом вирішувалося питання про врахування цієї обставини у кримінальному провадженні за ч. 1 ст. 296 КК (хуліганство);

3) в остаточних судових рішеннях у переважній більшості підкреслюється, що визначальним та таким, що підлягає доведенню, є встановлення причин виникнення в засудженого стану сильного душевного хвилювання, зазначених у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК;

4) стан сильного душевного хвилювання, попри відсутність такої вказівки у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК, все ж може виникнути лише в певних часових межах, а саме до початку вчинення злочину або принаймні до його закінчення, а також повинен характеризуватися такою якісною властивістю, як раптовість виникнення відповідного стану, а протиправна поведінка потерпілого, яка зумовлює виникнення такого стану, може бути спрямована як на потерпілого, так і на інших осіб (передусім близьких йому);

5) вказівка на системність поводження з боку потерпілого у п. 7 ч. 1 ст. 66 КК не є тотожним систематичності, а тому під час вирішення питання про наявність відповідної складової цієї обставини, що пом'якшує покарання, суд повинен не лише встановити багаторазовість дій потерпілого, а й внутрішній зв'язок між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <http://surl.li/qzvmms> (дата звернення 27.02.2024).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (реєстр. № 4952 від 12.07.2016). URL: <http://surl.li/qzxcsp> (дата звернення 27.02.2024).
3. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2008. 222 с.
4. Короленко О. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. 2019 с.
5. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.06.2023 у справі № 587/241/18. URL: <http://surl.li/qzuyto> (дата звернення 27.02.2024).
6. Ухвала Волинського апеляційного суду від 08.02.2024 у справі № 567/1199/22. URL: <http://surl.li/raczd> (дата звернення 27.02.2024).
7. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 22.12.2023 у справі № 716/1006/23. URL: <http://surl.li/radly> (дата звернення 27.02.2024).
8. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 09.02.2023 у справі № 677/515/21. URL: <http://surl.li/rafca> (дата звернення 27.02.2024).
9. Ухвала Львівського апеляційного суду в ухвалі від 02.02.2023 у справі № 459/1973/21. URL: <http://surl.li/rafow> (дата звернення 27.02.2024).
10. Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 24.05.2021 у справі № 734/975/20. URL: <http://surl.li/raktm> (дата звернення 27.02.2024).
11. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 22.03.2022 у справі № 274/6396/21. URL: <http://surl.li/rakhd> (дата звернення 27.02.2024).
12. Постанова Верховного Суду від 21.09.2021 у справі №336/6972/17. URL: <http://surl.li/ralrt> (дата звернення 27.02.2024).
13. Постанова Верховного Суду від 23.01.2020 у справі № 648/3657/17. URL: <http://surl.li/ramds> (дата звернення 27.02.2024).
14. Науково – практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юрид. думка, 2007. 1184 с.